

IZMEĐU STARIH I NOVIH (JURAJ DRAGIŠIĆ)

U planinama je najbliži put onaj koji
vodi od vrhunca k vrhuncu: ali za to
su potrebne duge noge

NIETZSCHE

Pravo značenje neke filozofije može se shvatiti tek uvidom u njen historijski nastanak i razvoj. U racionalno misaonoj povezanosti i uvjetovanosti takvog razvoja moramo tražiti i izvore hrvatske filozofske misli.

Postojanje teoloških škola, održavanje crkvenih sabora na području Hrvatske nužno ukazuje na postojanje filozofske, naravno teološko-filozofske misli. Tako se spominje, u prvoj polovini IX stoljeća, boravak filozofa iz reda sv. Benedikta, Gottschalka koji je našao utočište na Trpimirovu dvoru.

Prve poznate radove, prva zapisana imena naših filozofa nalazimo tek u XV stoljeću kada je i naše krajeve zahvatio zanos humanizma. Ti su radovi izraz svog doba, jasno izražene težnje da se srednjovjekovna skolastička misao zamijeni novom koja će odgovarati nastalom shvaćanju svijeta i čovjeka. Uglavnom su pisani srednjovjekovnim latinskim jazikom, dok se u XVI stoljeću pojavljuju i radovi naših autora na talijanskom. Na narodnom jeziku nije se objavljivalo.

*

Naši najveći i najvažniji kulturni centri početkom novog doba bili su gradovi na obali. Zbog svojih specifičnih političkih prilika (sličnih onima u antičkom polisu) najznačajniji bijaše Dubrovnik, punim pravom zvan „hrvatska Atena“. Bogatstvo i sloboda, dva uzroka njegova prosperiteta i slave, omogućili su mu da za naše krajeve bude ono što su za Italiju bili Firenca ili Rim. Veliki broj prognanika, željnih mira i slobode, sklanjao se tamo; kad su odlazili iz Dubrovnika, usta su im bila puna hvale. A bjegunaca i prognanika bilo je mnogo. Preko mora vraćahu se naši ljudi da se sklone od neprijatelja njihovih misli, s kopna bježahu pred jarmom osmanlijskog gospodstva.

*

Kao bjegunac stigao je u Dubrovnik i dječak Juraj Dragišić ili, kako su ga krivo nazvali, Dobretić, vjerojatni potomak istaknutog patarena, vojvode Ivaniša Dragišića, gospodara tvrđog Ključa.

Dubrovnik ga je primio, franjevci su ga odgojili, zaredili. Vanredno nadarena mladića poslali su na studije. Dragišić putuje u Rim,

Firencu, Bolonju, Paviju, Ferraru, Pariz. Konačno odlazi u Oxford, centar opozicije tomizmu, glavnoj filozofiji crkve.

Vraća se u Rim. Umnog mladića zapaža tada Bessarionovo oko, i veliki „platonu-aristotelovac“ uvodi Dragišića u rimsku Akademiju — ogromnu košnicu međusobnog prožimanja poganstva i kršćanstva, antipapizma i papizma, mjesto gdje je novootkrivena, čista misao helenskih mislilaca interferirala s kršćanstvom, s punim bogatstvom neoplatonovskih i arapsko-židovskih ideja.

No „ilirski Duns Scotus“, kako je Dragišića okrstio Dubrovčanin Damjan Benešić,¹ nije prihvaćao ekstremna stajališta i, mada sudionik u najžučnijim raspravama svoga doba, tražio je, kao i veliki Magister, srednji put.

Bessarion umire 1472. godine i mladi franjevac odlazi na dvor Federika de Montefeltro Urbinskog kao učitelj kneževa sina. Omiljen i poštovan, dobiva i plemićki naziv De Feliciis, pa ga pod tim imenom — Georgius Benignus de Feliciis de Urbino — nalazimo spomenuta u nekim biografijama.

Dragišić je već poznat te učestvuje i na Firentinskom saboru 1473. godine, na kojem su osuđeni i averoizam i aleksandrizam kao krivovjerje.

Nakon smrti kneza Federika, 1482. godine, Dragišić seli u Firencu gdje, već 1485. godine, postaje magister teologije, a 1488. rektor franjevačke škole i inkvizitor.

U to doba Lorenzo de Medici uzima ga za mentora svojim sinovima Pietru i Giovanniu — kasnijem papi Leonu X. Poštovanje i uvažavanje koje mu je ukazivano očituje se i u podatku da je znamenita porodica De Salviatis, bliska rodbina Medičejaca, uzela Dragišića za svog člana te mu dala i ime i plemstvo. Ime De Salviatis nalazimo na svim Dragišićevim radovima.

Fabronius, u svom djelu — *Monumenta ad Laurentii Medicis Magni vitam*—, navodi riječi Lorenza de Medici:

„... jer ne poznajem učenijeg i čestitijeg čovjeka a niti vjerujem da bi takvog bilo, stoga ti ovu knjigu s opomenom namjenjujem da kao što ja ni u jednoj stvari ne radim protiv istine, isto tako neka i tebe kod pohvale ili prijekora vodi samo istina“²

kojima je on 1486. godine povjerio Dragišiću obranu Pica della Mirandola, optužena od papinske kurije zbog djela *Conclusiones nongentae*.

Proučivši djelo, Dragišić je zaključio da je optužba neosnovana te, iako nije uspio time obraniti Pica della Mirandola, učvrstio je Magnifica u namjeri da štiti i čuva svog prijatelja i učenjaka zaklanjajući ga za bedeme Firence. I tu, za trpezom medičejskog dvora, u radnoj sobi, u vrtovima, razvilo se duboko prijateljstvo i suradnja između

¹ Benešić ga uspoređuje sa Scotusom, Augustinom, sv. Ambrozijem i sv. Jeronimom jer je našoj zemlji — Iliriji pribavio veliku slavu. (prema citatu pjesme u knjizi fra Jelenića, *Kultura i bosanski franjevci* I, Sarajevo, 1912, str. 231.)

² Prema knjizi M. Breyera, *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb, 1904, str. 28.

optuženog i branitelja koju je prekinulo tek mučko ubistvo Pica della Mirandola, 1494. godine.

Dragišić je sve poznatiji, sve više cijenjen, njegove su propovijedi na daleko poznate, kolaju u rukopisima kao obljubljeno štivo. 1490. godine postaje ministar franjevačke provincije Toskane i profesor metafizike i teologije na sveučilištu u Pisi, s plaćom od 150 zlatnika godišnje.

1492. godine umire Il Magnifico, Dragišićev zaštitnik; u Firenci ustaje protiv tamošnjeg društva, pokvarenosti, idolopoklonstva zaneseni dominikanac, pater Jeronim Savonarola. Papinska kurija naređuje Dragišiću da opovrgne njegove ideje jer su štetele njezinoj vlasti. Proučivši taj ekstremni zanos, krajnje nesebičan i etičan iz osnove, Dragišić se njime oduševio. Literarno-filozofski izraz tog oduševljenja su *Propheticæ solutiones pro Hieronymo Savonarola*; također je poznato njegovo lično zalaganje u Rimu. Ipak će Savonarola biti spaljen. Osjetivši podozrenje Aleksandra VI, „pozlaćenog pape“, prema svim prijateljima i pristašama vatrenog propovjednika Čistoće, Dragišić se povlači u domovinu. Veoma kratko boravi u Bosni, potom se prihvaća mjesta nastavnika teologije u Dubrovniku.

I tu, na slobodnom komadiću domovine, on stvara, poučava, propovijeda. Tri je godine, od 1497—1500, nastavnik teologije i propovjednik, te član humanističkog kruga koga čine naši poznati humanisti: lovorom ovjenčani Ilija Crijević — *Aelius Lampridius Cerva*, povjesničar Alojz Crijević — *Ludovicus Cerva Tubero*, Petar Menčetić — *poeta laureatus*, Jakov Bunić, govornik Ivan Gučetić, Damjan Benešić.

Nižu se propovijedi u sv. Vlaha, javna predavanja u kneževu dvoru, ali i intenzivan rad na spisima. U tome ga pomaže i dubrovački senat, što u posveti, predgovoru rasprave o nebeskim duhovima i kaže:

„Kad sam se poslije trideset godina vratio u nepoznatu mi domovinu, kao tuđinac vlastitoj braći i rodbini svojoj, vi me u ljubavi primiste i pokloniste mi gostoljublje, velikodušje i vjernost svojih prosvijetljenih sinova.“³

1500. godine Dragišić se ponovo vraća u Italiju i aktivno sudjeluje na franjevačkom zboru u Ternu. Povjerena mu je redakcija statuta za konventualce. Papa Julije II imenovao ga je 1507. g. biskupom grada Cagli; o tome Dragišićev učenik Antun Sassolini u djelu *De illuminata Conscientia* kaže:

„To je (misli se na Dragišića — op. p.) jedan od najodličnijih bogoslova što ih imade serafički naš red sv. Franja. Svojim znanjem i učenošću svojom zavrijedio je od sadašnjeg uzvišenog pape Julija II *motu proprio* imenovanje za biskupa grada Cagli. Time, a još većma njegovom visokom naobrazbom sveta naša vjera uvelike se nalazi urešena i pojačana.“⁴

Nakon vanrednog zalaganja na Lateranskom koncilu, 1512. godine imenovan je Dragišić nadbiskupom Nazareta sa sjedištem u Barletti.

³ M. Breyer: o. c. str. 31.

⁴ M. Breyer: o. c. str. 29.

Pozvan je, kao stručnjak hebraista, 1517. godine, da ocijeni je li Johann Reuchlin svojim djelom *Der Augenspiegel* stvarno vrijeđao kršćanstvo i, protivno pravoj vjeri, priklonio se Židovima, unoseći u katolicizam misli iz Kabale i Talmuda, kako je glasila optužba njemačkih dominikanaca. Rezultat toga rada je poseban spis—*Defensio praestantissimi viri Joannis Reuchlini* — koji je posvećen caru Maksimilijanu. Dragišić se zauzima za Reuchlina i preporučuje ga caru kao veoma velikog poznavaoca filozofije i ispravnog čovjeka.

U to doba pada i Dragišićev književni dvoboj s Ulrichom Huttenom oko ortodoksije.

Umire 1520. godine, no niti se zna tačan datum niti mjesto u kome je umro; neki navode Barlettu, sjedište njegove nadbiskupije, drugi Bari.

*

Dragišić stvara u doba kada sunce renesanse već uveliko zalazi, direktni je nastavljatelj velikih skolastičara, ali se i odvaja od njih priklanjanjem k neoplatonizmu. Veoma privlačno zvuči hipoteza, iako ju je teško dokazati, da je bio pod utjecajem bosanskih patarena; da je kao dječak, živeći u Bosni, to primao.

Historija filozofije bilježi ga kao jednoga od mnogih renesansnih filozofa, no u našoj nacionalnoj historiji filozofije trebalo bi da zauzme visoko mjesto — to više što su njegova svježina i neposrednost, oštroumnost, jasnoća i metodičnost izlaganja i danas vrlo vrijedni.

Kretao se sredinom, između mutnih voda aristotelizma i platonizma, jer njegov ideal bijaše ISTINA, kako kaže u svojoj *Logici*:

„... magis enim amica philosophis veritas quam homines.“⁵

Bio je vrlo slavan kao teolog; tako Ughelli u svom djelu *Italia sacra* kaže za njega:

„... in primos sui temporis theologos numerandus.“⁶

Napisao je mnogo radova, od kojih su neki ostali u rukopisima, sačuvanim u raznim bibliotekama Italije. Za neka djela se predmnijeva da su njegova, no nije posve sigurno.

1480. izlazi u Firenci prvo njegovo djelo *Logica nova secundum mentem Scoti et B. Thomae Aquinatis aliorumque*.⁷

1488., takođe u Firenci, izlazi drugo izdanje logike *Dialectica nova secundum mentem S. Thomae de Aquino*.⁸

1489. izlazi u Firenci *Mirabilia LXXVII reperta in opusculo Nicolai de Mirabilibus*,⁹ djelo koje je posvećeno Lorenzu de Medici. Iste godine u Rimu izlazi treće izdanje Logike.

⁵ „filozofima je naime milija istina nego ljudi“ (citirano prema članku K. Krstića, *Žuraj Dragišić*, Enciklopedija Jugoslavije, 3. sv. Zagreb, 1958.)

⁶ „treba ga ubrojiti među glavne teologe njegova doba“ (citirano prema M. Breyeru, o. c. str. 33.)

⁷ Nova logika u duhu Scotusa, sv. Tome Akvinskoga i oslalah.

⁸ Nova dijalektika u duhu sv. Tome Akvinskoga.

⁹ Sedamdeset i sedam paradoksa pronađenih u djelcu Nikole Kuzanskoga.

1497., u Firenci, izlazi djelo *Propheticae solutiones pro Hieronymo Savonarola*¹⁰. Također i djelo *Tractatus de rebus moralibus atque ad civile regimen pertinentibus Senatui Ragusino dicatus*¹¹.

1499., ponovo u Firenci, *Opus de natura caelestium spirituum quos vocamus*³² — djelo posvećeno dubrovačkom senatu koji je pomagao štampanje knjige sa 30 zlatnika.

1501., u Ternu, izlazi djelo *Constitutiones Alexandrinae pro minoribus conventualibus*.¹³

1517., u Kölnu, štampa se djelo *Defensio praestantissimi viri Joannis Reuchlini Romae per modum dialogi edita an scilicet libri Judaeorum quos Talmud vocant sint supprimendi*.¹⁴

1518. špampa se u Ortoni *Epistola ad Petri Galatini opus de arcanis catholicae veritatis*¹⁵.

1520., u Rimu, izlazi, posmrtno, četvrto prošireno izdanje logike *Artis dialecticae praecepta vetera ac nova*.¹⁶

U rukopisu su ostala djela:

*Comentarii in IV libros sententiarum*¹⁷ — bez oznake godine pisanja,

*Opus de gratia*¹⁸ — pisano oko 1489. godine,

*Conciones per annum et orationes variae*¹⁹,

*Vexillum christianae victoriae — Contemplationes christianae ad Franciscum I Galliarum regem dicatae*²⁰,

*Liber de raptis*²¹ — djelo pisano oko 1512. g. koje se nalazi u Bologni.

*

Najpopularnije Dragišićevo djelo, što je vidljivo i iz činjenice da je u toku devet godina doživjelo tri izdanja i da ga je nakon četrdeset godina ponovo obradio i proširio za četvrto izdanje, njegova je *Logika* ili, kako je kasnije zove, *Vještina dijalektike*.

Tu *Logiku* spominje i Prantl u svojoj *Historiji logike*, ali on zna za njeno četvrto rimsko izdanje i smatra da je autor neki Rimljanin imenom Giorgio Benegno.

Dragišićeva je logika pokušaj izmirenja dvaju oprečnih stavova — tomizma i skotizma, uz vidno priklanjanje „modernima“, Lambertu iz Auxerra, Petrusu Hispanusu, Paulusu Venetusu — za-

¹⁰ Proročka rešenja, za Jeronima Savonarolu.

¹¹ Rasprava o moralu i o državnoj upravi, posvećena Senatu dubrovačke republike.

¹² Djelo o prirodi nebeskih duhova koje zovemo anđelima.

¹³ Aleksandrove uredbe za male konventualce (ogranak franjevača).

¹⁴ Obrana odlična muža Ivana Reuchlina, izdana u Rimu u obliku dijaloga, naime da li treba suzbijati židovske knjige nazvane Talmud.

¹⁵ Pismo za djela Petra Galatinija o tajnama katoličke istine.

¹⁶ Stara i nova pravila dijalektičkog umijeća.

¹⁷ Komentari za IV knjigu sentencija

¹⁸ Djelo o milosti.

¹⁹ Godišnje propovijedi i razni govori.

²⁰ Stijeg kršćanske pobjede — Kršćanska razmatranja posvećena francuskom kralju Franji I.

²¹ Knjiga o otmicama.

stupnicima „terminološke logike“ (logike revidirane gramatičkim aspektima); ti logičari su mu i učitelji i uzori.

Njegovo djelo nije prešlo okvire tadašnjih udžbenika logike; kao što su mu uzori u školskoj literaturi, i njegova je logika posve školska.

Dragišiću je logika samo uvod u filozofiju, znanstveno umijeće, kao i Lambertu iz Auxerra:

„ . . . scientia rationalis seu ratiocinatoria, quia haec quae ratio (non natura) conficit, tractat.“²²

I sama podjela logike posve je školski tradicionalna — postoji šest knjiga koje se dijele na tzv. *logica vetus*, tj. nauku o kategorijama i o sudu (*liber Praedicamentorum*, *liber Peri hermeneias*) i tzv. *logica nova*, tj. nauku o silogizmu (*liber Priorum*, *liber Posteriorum*, *liber Topicorum* i *liber Elenchorum*).

Kao i Lambert iz Auxerra, koga se vrlo vjerno pridržava, razlikuje Dragišić logiku i dijalektiku. Dijalektika je sadržana samo u *liber Topicorum* i *liber Elenchorum*; za nju kaže:

„Dialectica interdum pro hac praesenti est, interdum et ut plurimum pro una prius parte, quae topica seu localis accipitur . . . dialectica est ars artium, scientia scientiarum ad omnium methodorum principia viam habens“.²³

Definirajući logiku kao „nauku nauka“ zauzeo je najopćenitiji stav koji odgovara svim logičarima: logici je svrha da spoznaje istinu o svim stvarima, njen su predmet sve racionalne tvorevine.

Tako Dragišić smatra silogistiku najvažnijim dijelom logike, pravim njenim predmetom; međutim uzima logiku u punom njenom opsegu. I sam oblik logičkog izlaganja u Dragišićevu je djelu tradicionalistički — rasprava u obliku odgovora na pitanja:

„ . . . logica est scientia, qua sciendi sive verum a falso secernendi ostenditu, modus.

Q: Quot sunt modi?

R: Modi, quibus veritas innotescit potissimum, sunt tres: modus dividendi modus diffiniendi, modus arguendi seu ratiocinandi.“²⁴

Taj tradicionalistički način izlaganja pisac koristi da bi izložio svoje misli do maksimuma jasno i metodički. Prvi dio logike značajan je zbog kratkih i preglednih definicija logičkih pojmova i sastavnih dijelova suda, kao što je ova definicija univerzalnog pojma:

²² „nauka razuma ili razmišljanja, jer ona raspravlja o onom što stvara razum (ne priroda).

²³ Dijalektika katkada vrijedi za ono što je sadašnje, katkada, i to ponajviše, za ono prijašnje koje se uzima kao topika . . . dijalektika je vještina nad vještinama, nauka nad naukama koja ukazuje put do principa svih metoda.“

²⁴ „logika je nauka kojom se pokazuje način saznanja ili odvajanja istine od lažnoga

P. Koliko ima tih načina?

O. Načina kojima najviše dolazi na vidjelo istina ima tri: način dijeljenja, način definiranja i način dokazivanja ili obrazlaganja.“

„... terminus universalis est qui significat rem unam in pluribus acceptam et de pluribus praedicabilem.“²⁵

U drugom dijelu *Dijalektičke vještine* raspravlja se o sudu, o kvaliteti suda, o istinitosti, ekvipolenciji i konverziji, o hipotetičkim sudovima. Dragišić se kritički osvrće na mišljenje mladih logičara o disjunkciji. Završna poglavlja posvećuje nauci o diviziji i definiciji. Taj dio udžbenika naročito je interesantan zbog svoje zasnovanosti na djelu Petrusa Hispanusa *Summae logicales*.

Treći dio — silogistika — pisan je pod direktnim utjecajem Boethiusovih komentara *Kategorijama*. Tako je i pojam argumenta definirao po njemu:

„Argumentum est ratio rei dubiae faciens fidem . . . ratio est medium quo ex antecedente consequens inferimus . . . Argumentationis quattuor species ponunt: exemplum, enthymema, inductio et syllogismus.“²⁶

Odbacuje jedino, kao neprikladnu i lošu, četvrtu figuru silogizma; učinio je to vjerojatno pod utjecajem Lamberta iz Auxerrā.

Konverzije silogizama svodi na prvu figuru i smatra je najsavršenijom; također raspravlja o hipotetskom silogizmu. Nakon traktata o posljedicama, u kome navodi različite definicije i dijeli posljedice na dobre i loše, vraća se na tzv. *parva logicalia*, tj. na nauku o „osobitim značenjima“ koju je u novije doba razvio Petrus Hispanus.

Iz čitave knjige izbija didaktička tendencija djela. Sam Dragišić na više mjesta osvrće se na sve „qui pinguioris ingenii sunt“.²⁷

Iz ovog djela možemo stvoriti sintezu njegova filozofskog rada. Na tekstu vidimo koji su smjerovi utjecali na takav Dragišićev razvoj, a također i koliko se on samostalno razvio. Obuhvativši cjelokupni tradicionalni razvoj logike, mogao je da zauzme kritički stav prema njenim problemima. Tako se priklonio „modernima“ — zastupnicima terminološke logike.

Naročito je važno da je Dragišić, koji se razvijao u krugu platonovaca, prvo uz Bessariona a kasnije u Plethonovoj Firenci, postao najugledniji zastupnik peripatetičke misli.

*

Boravak u Dubrovniku Dragišić je iskoristio da sredi svoje spise i da objavi dva važna djela: *Tractatus de rebus moralibus* . . . i *Opus de natura caelestium spirituum* . . . koja je posvetio dubrovačkom senatu jer ga je taj pomagao u radu.

Nauka o anđelima — angelologija — zalazi u raznovrsna područja skolastičke kozmologije i psihologije; ipak je njen metafizički

²⁵ „Univerzalni je pojam onaj koji označuje jednu stvar utvrđenu u više slučajeva i koja se može izreći kao predikat većem broju stvari.

²⁶ „Argument je razlog koji neizvjesnoj stvari daje izvjesnost . . . razlog je sredstvo kojim iz prethodnoga zaključujemo ono što sljedi.

Argumentiranja ima četiri vrste: primjer, izvod, indukcija i silogizam.“

²⁷ „koji su tromijeg duha“.

osnov teorija hilomorfizma (materija i forma kao integralni dijelovi grade sva bića, i materijalna i duhovna). Platon ima idejnu materiju i tjelesnu materiju. Njegovi nastavljači polaze dvama putovima. Avencebrolu je materija prvotna osnova bitka, dok je za Plotina krajnja emanacija bitka. Iz tih oprečnih mišljenja razvila se skolastička nauka, koja se naročito držala Avencebrolu u učenju o jednoznačnoj materiji tjelesnih i duhovnih supstancija.

Da bi se vidjela u punom svjetlu Dragišićeva misao, potrebno je ukratko izložiti misli filozofa koji su se ranije bavili tim problemom, naročito misli Bonaventure, sv. Tome Akvinskoga i Dunsca Scotusa.

Glavne su rasprave vođene oko određenja duhovne i tjelesne supstancije; potom, da li je moguće daljnje usavršavanje „materiae secundae“, da li su nebeski duhovi — anđeli — materijalni i stoga individualni ili nisu, mogu li anđeli spoznati same sebe, mogu li znati tuđe voljne i misaone čine? U tom kontekstu raspravljalo se i o ljudskoj duši, tj. da li je ona slična nebeskim duhovima ili se od njih razlikuje.

Po skolastičkom mišljenju čisti duhovi — anđeli — uzrok su gibanja u kosmosu, oni ga napućuju; mnogi su mislioci različito ustanovljavali njihov broj, međutim većina se složila da je taj broj neizmjerljivo velik. Angelologija se na kraju svela na prazno raspravljanje o nečem nepoznatom i na istraživanje kakvo bi to nepoznato moglo da bude. Po sličnosti sa čovjekom istraživala se i mogućnost anđela za aktivnu i moralno-misaonu djelatnost.

Bila su to osnovna pitanja kojima se bavila veleučena i slavljena, a ničemu korisna, filozofsko-teološka disciplina angelologija.

Takva pitanja nameću se i Dragišiću; različita učenja o nebeskim duhovima glavni su sadržaj njegova djela. Putem zamišljene (možda i stvarne?) diskusije s dubrovačkim humanistima i vlastelom rješavaju se sva pitanja koja se odnose na duhovna bića nastanjena u nebeskim prostorima. Utvrđuje se njihova egzistencija iz kosmičkih razloga: anđeli su pokretači planetarnih sistema. Dragišić prihvata Scotusovo mišljenje da je njihov broj neizmjeran i da brojem nadmašuje sva osjetna bića na svijetu. Raspravljajući o mogućnosti njihove materijalnosti, najprije iznosi Avencebrolovo mišljenje, potom Tomino i Scotusovo, da bi na kraju dao svoj zaključak: postoji neka „metafizička materija“ koja tvori sva nebeska bića; također, anđeli se razlikuju i po međusobno raznorodnim vrstama.

U drugom dijelu knjige razmatra se mogućnost andeoske spoznaje. Dragišić smatra da je u anđela *Intellectus agens* i *Intellectus possibilis*, koji ne zavise od osjetnog pomišljanja.

Postavivši se između Tome i Scotusa, zaključio je da anđeli ne mogu spoznati sve stvari po njihovoj biti. Također uvodi pojam „produktivni razum“, jer anđeli mogu spoznavati i onda kada objekt nije razumski.

Nekoć je to Dragišićevo djelo bilo vrlo slavno i smatrano je važnim doprinosom „nauci“ o nepostojećim bićima, danas nas može zadiviti samo njegova erudicija, vješto baratanje pojmovima i vanredno živo pisan tekst, vrlo sličan Platonovu umjetničkom dijalogu.

Pokušao je sjediniti dvije oprečne struje katolicizma — dominikance i franjevce — i radio je uvijek „dovoljnim razlogom“ te se, kad je smatrao to potrebnim, razilazio i s ponekim mišljenjem sv. Tome Akvinskoga ili Dunsca Scotusa.

O tom je djelu Dubrovčanin Karlo Pucić zapisao:

Angelicos quicumque choras celsasque catervas
 Naturamque cupit noscere coelicolum,
 Perlegat excultum Latio sermone libellum,
 Sedulus et doctum mente revolvat opus,
 Edidit insigni quod Georgius arte Benignus,
 Cui decus aeternum conferat iste labor.²⁹

*

Humanizam je prodro u sve pore misaonog djelovanja i u svom snažnom zaletu prošao je i našim krajevima. Pored velikih imena, kojima se ponosi narod iz kojega su potekla i nauka kojoj su ta imena dala svoj doprinos, postoje i ona nešto manje važna, koja opća povijest samo bilježi, ali koja su za nacionalne povijesti vrlo značajna i važna.

Dragišić nije filozof koji je u filozofiji dao nešto vanredno značajno. Ipak je u svoje doba bio jedan od najznačajnijih filozofa. Uz to nije zaboravio svoju domovinu, uvijek je održavao veze sa njom. Bio je slavan i poznat, učestvovao je aktivno u raznim uzbudljivim događajima svog doba, nepoštedno braneći svoju milu prijateljicu — istinu.

Spominje ga i Erazmo Rotterdamski povodom obrane Reuchlina; spominjali su ga i o 400. godišnjici spaljivanja Savonarole. Firenca, Italija, sav kulturni svijet, sjećajući se zanesenog mučenika, sjetio se i njegova smionog branitelja — Dragišića.

Juraj Dragišić zaslužuje dostojno mjesto u historiji naše filozofije, samo ga treba upisati na praznu stranicu.

Beograd.

Mirta Petrović-Kinder.

²⁹ „Tko god želi upoznati andeoske korove i nebeske čete kao i prirodu nebesnika, neka pročita knjigu brižno napisanu latinskim jezikom i neka pomno razmišlja o tom učenom djelu koje je vanrednim umijećem sastavio Juraj Dragišić. Ovome neka taj rad pribavi vječnu slavu.“